

WELKE KANSEN BIEDT DE NIEUWE EU-BEGROTING?

EU-financieringsmogelijkheden voor bedrijven

Inhoud

Overzicht EU-financieringsmogelijkheden voor bedrijven	3
1 MFK programma's en instrumenten	6
2 EU-herstelfonds	23
3 Overige mogelijkheden voor financiering	25
4 Relevante contactpunten	30

Overzicht EU-financieringsmogelijkheden voor bedrijven

Het nieuwe zevenjarige Meerjarig Financieel Kader (MFK) zal vanaf 2021 van start gaan. In deze EU-begroting zijn meerdere Europese programma's en instrumenten beschikbaar, die kansen bieden voor het Nederlandse bedrijfsleven.

Mogelijkheden voor EU-fondsen zijn momenteel in Nederland echter onderbelicht. Deze notitie beoogt bekendheid van deze fondsen bij het Nederlandse bedrijfsleven te vergroten. Naast de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) kunnen ook financiële intermediairs en Invest-NL, die als bemiddelaar optreden tussen bedrijven en de Europese Investeringsbank, hier een rol in spelen.

Dit document geeft een overzicht van de verschillende EU-instrumenten en programma's, hoe ze opgebouwd zijn, wat de mogelijkheden voor het bedrijfsleven zijn en hoe aanspraak kan worden gemaakt op de programma's. Specifiek kijken we naar de mogelijkheden voor het mkb. Het overzicht is gestructureerd aan de hand van de vier voor het bedrijfsleven relevante onderdelen van het MFK.

- 1 Het eerste hoofdstuk van het MFK, Interne Markt, Innovatie en Digitaal, behandelt belangrijke programma's als Horizon Europe, het Europese fonds voor onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie, en InvestEU, dat gericht is op het mobiliseren van private investeringen op het gebied van onder andere digitaal, duurzaamheid en mkb die de economische groei van de EU ten goede komen. Binnen dit hoofdstuk valt ook de Connecting Europe Facility, die bestaat voor zowel transport als energie en digitaal. CEF is gericht op het verbeteren en verbinden van Europese infrastructuur op die drie gebieden. Dit hoofdstuk bevat ook een nieuw programma voor het verbeteren van Europese digitale capaciteiten, Digital Europe. Ten slotte valt het Single Market Programme, inclusief COSME, onder dit hoofdstuk. Dit nieuwe programma zal bijdragen aan het verbeteren van de interne markt, door verschillende strategieën van de Commissie op dit gebied te ondersteunen (bijv. de Single Market Strategy en Digital Single Market Strategy). Het vervangt een aantal oude programma's en instrumenten die hetzelfde doel hadden, maar nog niet bijeen waren gebracht binnen één programma (zoals COSME en het consumentenprogramma).

2 De grote blikvanger van het tweede hoofdstuk Cohesie, Veerkracht en Waarden is het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling. Hier gaat een fors gedeelte van het MFK naar toe. Bedrijven kunnen hier echter niet direct van profiteren. In elke lidstaat besteden regionale organisaties de gelden aan ontwikkeling en versterking in die regio. Het Nederlandse kabinet heeft als doel de gelden in te zetten voor innovatie. Voor bedrijven bieden deze regionale partijen kansen om aanspraak te maken op deze EU-gelden.

3 Onder het hoofdstuk Natuurlijke Hulpbronnen en Milieu valt één van de grootste programma's van de EU: het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Dit werd traditioneel gezien vooral ingezet voor inkomensondersteuning. Een ander en juist toekomstgericht programma, LIFE, gericht op investeren in (onderzoek en innovatie voor) verduurzaming, maakt ook onderdeel uit van dit hoofdstuk. Het Just Transition Fund, deel van het Just Transition Mechanism, is gericht op de rechtvaardige transitie naar een klimaatneutrale samenleving, conform het Europese 2050-klimaatdoel.

4 In discussies over de toekomst van de EU, gegeven de geopolitieke situatie in de wereld en de COVID-19 crisis, worden beleidsprogramma's onder het hoofdstuk Veerkracht, Veiligheid en Defensie belangrijker en groter in omvang. Het EU4Health-fonds past bij de ambitie om ook op Europees niveau stevig in te zetten op het versterken van de gezondheidssystemen. Het European Defence Fund richt zich op het aanwakkeren van innovaties op het gebied van defensie, zowel in lage als hogere Technology Readiness Level niveaus.

Na de behandeling van de MFK-programma's volgt een kort overzicht van de Europese faciliteit voor herstel en veerkracht (Recovery and Resilience Facility), een groot onderdeel van het bredere Europese herstelinstrument Next Generation EU. Deze faciliteit beoogt de negatieve economische gevolgen van de coronacrisis te mitigeren en herstel en veerkracht van lidstaten te bevorderen door structurele hervormingen en investeringen in de groene en digitale transitie te stimuleren. Hierna volgt een overzicht van overige relevante financieringsmogelijkheden. Voor deze financieringsmogelijkheden geldt dat ze niet, deels of afwijkend onder de EU-begroting vallen. Aan het einde van het document vindt u een overzicht met gegevens van relevante contactpunten voor het aanvragen van EU-fondsen.

Ten slotte is een aantal nieuwe instrumenten en programma's geïntroduceerd. Het is niet voor alle programma's helemaal duidelijk hoe de uitwerking en aanvraag van

financiering zal gaan, en is er soms nog geen werkprogramma voor 2021 beschikbaar. De verwachting is dat dit voor de meeste programma's in Q1 2021 wél het geval is.

Voor elk programma is gekeken naar de volgende elementen:

- Doelstelling
- Uitvoering (hoe verloopt de implementatie en door wie?)
- Budget
- Opbouw van het programma
- Mogelijkheden voor het Nederlandse bedrijfsleven
- Specifieke kansen/mogelijkheden voor het mkb
- Aanvraagprocedure (het eerste aanspreekpunt)

1 MFK programma's en instrumenten

1.1 Interne Markt, Innovatie en Digitaal

HORIZON EUROPE

Doelstelling

Onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie in brede zin en in internationaal verband stimuleren.

Uitvoering

Europese Commissie (cofinanciering lidstaten op specifieke onderdelen)

Budget

Ca € 85 miljard (+ € 10 miljard aanvullende middelen o.a. uit Herstelfonds)

Opbouw

Het programma bestaat uit drie pijlers:

- Excellent Science: gericht op fundamenteel onderzoek.
- Global Challenges and European Industrial Competitiveness: gericht op collaboratieve projecten binnen thematische clusters die via werkprogramma's en partnerschappen worden uitgevoerd. Hier vallen ook de institutionele partnerschappen onder (o.a. Key Digital Technologies)
- Innovative Europe: gericht op het versterken van Europese innovatieve ecosystemen en dan met name het stimuleren van het innovatieve mkb.

Mogelijkheden

Horizon Europe biedt vele mogelijkheden voor bedrijven (groot en klein). Via de partnerschappen, via projecten met partners in de vele open calls, alsook innovatie-instrumenten voor startups. Via cofinanciering van het Rijk voor onderzoek en innovatie wordt deelname van partnerschappen gestimuleerd. Nederland heeft voor meerdere partnerschappen cofinanciering beschikbaar waaronder de opvolgers van het Eurostars-programma (Partnership for Innovative SMEs) en JTI ECSEL (Partnership on Key Digital Technologies).

- Eurostars (Innovative SMEs): gezamenlijk project van de Europese Commissie en het Eurekanetwerk (bestaande uit 36 nationale overheden) gericht op internationale innovatie-samenwerking van met name het mkb.

- Key Digital Technologies (oorspronkelijk JTI ECSEL): partnerschap tussen EU, lidstaten en de industrie op het gebied van elektronische componenten en systemen. Momenteel in onderhandeling.

Mkb

De collaboratieve projecten (binnen de partnerschappen) bieden mogelijkheden voor mkb-bedrijven om deel te nemen. De derde pijler biedt met name voor het innovatieve mkb (o.a. startups/scale-ups) kansen, via de European Innovation Council (EIC) en het European Instituut voor Innovatie en Technologie (EIT).

Aanvraag

De precieze aanvraagprocedure is afhankelijk van het type financiering en programma. In algemene zin zijn per programma panels van experts en besturen ingericht die de aanvragen beoordelen. Team IRIS (RVO) ondersteunt Nederlandse bedrijven bij dit proces, zie onder. De eerste calls worden vanaf april 2021 verwacht.

INVESTEU

Doelstelling

Doelstelling is om private investeringen aan te jagen voor de economische groei en concurrentiekracht van de EU met behulp van garantiestellingen voor financiering en investeringen.

Uitvoering

Steering Board met daarin de verschillende partners van dit fonds, waaronder de Europese Commissie. Belangrijkste partner bij de uitvoering is de Europese Investeringsbank (implementeert 75 procent van het programma), maar ook nationale banken en andere financiële partners kunnen solliciteren om het fonds uit te voeren. De EIB doet ook coördinatie over de andere partners.

Budget

Vanuit EU-begroting € 9,5 miljard beschikbaar. De totale EU garantie is minstens € 26 miljard. Lidstaten kunnen geld uit Cohesiefonds via het EU-fonds uitgeven, en zo ook andere partners zoals de Wereldbank.

Opbouw

Het InvestEU-fonds is nieuw en voegt het Europees Fonds voor Strategische Inves-

teringen (ook wel 'Juncker Plan') en 13 andere EU financiële instrumenten samen. Naast het fonds zelf is er een Advisory Hub voor ondersteuning en een Portal, wat een database is om projecten te matchen. Investerings worden gedaan aan de hand van prioriteiten (nog onderdeel van onderhandeling):

- Duurzame infrastructuur
- Onderzoek, innovatie en digitalisering
- Mkb
- Sociale investeringen en vaardigheden

Mogelijkheden

Het bedrijfsleven kan projecten indienen op de verschillende prioriteiten, de zogenoemde 'luiken'. Complementariteit met andere EU programma's wordt geregeld door middel van blending met grant financing, o.a. via Horizon Europe en LIFE.

Mkb

Toegang tot financiering voor het mkb is een van de prioriteiten. Via dit programma wil de EU miljarden ontsluiten voor het mkb in EU. Hiervoor zijn de financiële intermediairs, zoals nationale banken, het aanspreekpunt.

Aanvraag

Invest-NL ondersteunt Nederlandse bedrijfsleven in het aantrekken van EU garanties van het InvestEU-fonds. Voor kleinere projecten worden veelal financiële intermediairs gebruikt: ABN AMRO, BNP Paribas, DLL en ING. Dit hangt af van de omvang van het projectvoorstel, waarbij de grens bij ongeveer € 25 miljoen euro ligt.

CONNECTING EUROPE FACILITY – TRANSPORT

Doelstelling

Met dit financieringsinstrument stimuleert de EU gerichte investeringen die de ontwikkeling van adequate trans-Europese transportnetwerken ondersteunen.

Uitvoering

INEA (beheert het programma vanuit EU) samen met de lidstaten. In Nederland coördineert RVO het traject voor het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.

Budget

Ca. € 11,4 miljard

Opbouw

Onderdeel van CEF is het Trans European Transport Network (TEN-T). Het TEN-T-netwerk bestaat uit 2 onderdelen: het zogenaamde 'kernnetwerk' (core network) en het zogenaamde 'uitgebreide netwerk' (comprehensive network). Daarnaast zijn er zogenaamde corridors (verkeersverbindingen) aangewezen. Drie van de negen corridors lopen door Nederland. Het aanvragen van subsidie uit CEF Transport is alleen mogelijk voor projecten die zich binnen het Europese TEN-T netwerk bevinden.

Projecten die voor CEF-T in aanmerking komen hebben altijd cofinanciering van een lidstaat. Het ministerie doet dat in Nederland conform het nationale Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport.

Mogelijkheden

Subsidie is mogelijk voor projecten die de volgende doelen hebben:

- Oplossen van ontbrekende schakels in het netwerk.
- Wegnemen van bestaande infrastructurele knelpunten.
- Beter op elkaar laten aansluiten van de spoorwegnetten en transportdiensten van de lidstaten.
- Verbeteren van grensoverschrijdende infrastructuur.
- Verduurzamen en efficiënter maken van transportsystemen.
- Overschakelen op innovatieve energie-efficiënte transporttechnologieën met een lage koolstofuitstoot.

Mkb

Het mkb komt ook in aanmerking voor financiering, maar er zijn geen specifieke instrumenten beschikbaar.

Aanvraag

Jaarlijks doet de Europese Commissie een oproep voor nieuwe projectvoorstellen. Projectvoorstellen kunnen worden ingediend door de lidstaten en, met instemming van betrokken lidstaten, door overheden en door private partijen die gevestigd zijn in de EU, al dan niet verbonden in een samenwerkingsverband. Bij sommige tenders kan een voorwaarde zijn dat subsidie wordt gecombineerd met private leningen. Nederlandse bedrijven die een project willen indienen, moeten zich melden bij RVO.nl.

CONNECTING EUROPE FACILITY – ENERGY

Doelstelling

Dit instrument beoogt verdere integratie van de interne energiemarkt en de interoperabiliteit van de elektriciteits- en gasnetwerken over de grenzen heen aan te moedigen. Ook is het bedoeld voor het verbeteren van de energievoorzieningszekerheid van de Unie.

Uitvoering

Innovation and Networks Executive Agency (INEA) beheert het programma vanuit de EU.

Budget

Ca. € 5,2 miljard

Opbouw

Projecten worden opgedeeld in onderzoek (Study) en uitvoeringsprojecten (Works). Om in aanmerking te komen voor financiering, moet projecten op de Europese lijst van 'Projects of Common Interest' (PCI's) staan.

Mogelijkheden

Voor dit fonds is Trans-European Networks for Energy (TEN-E) van belang. TEN-E focust op het verbinden van de infrastructuur voor energie van de lidstaten. In het kader van dit beleidsinstrument zijn 9 corridors en 3 kernthema's vastgesteld die prioriteit hebben. CEF draagt bij aan het voltooien van deze doelen. Verder kan een project alleen financiering ontvangen als het een PCI is. Het moet onder andere bijdragen aan de Europese doelstellingen op het gebied van energie, de concurrentie vergroten en een significante impact hebben op de markt van ten minste twee Europese landen.

Mkb

Er zijn geen specifieke regelingen voor het mkb.

Aanvraag

Bedrijven kunnen reageren op calls. Iedere call heeft naast specifieke voorwaarden, de voorwaarde dat het moet gaan om een PCI. De Commissie beoordeelt samen met het INEA de voorstellen.

CONNECTING EUROPE FACILITY – DIGITAL

Doelstelling

Dit deelprogramma, ook 'CEF2 Digital' genoemd, stond vroeger bekend als CEF Telecom. Het ondersteunt digitale infrastructuur, om zo de basis te leggen voor een goed functionerende digitale markt.

Uitvoering

Europese Commissie (cofinanciering mogelijk)

Budget

Ca. € 1,8 miljard

Opbouw

De Commissie heeft voorgesteld tot 75 procent beschikbaar te stellen voor investeringen in 5G infrastructuur en 25 procent voor investeringen in grensoverschrijdende data-infrastructuren. Naast financiering voor projecten biedt dit programma digitale infrastructuur aan, zogenaamde 'building blocks', die voor projecten gebruikt kunnen worden om het uitwisselen van digitale informatie makkelijker te maken. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om software.

Mogelijkheden

Het programma wil vooral bijdragen aan de ontwikkeling van projecten met een gemeenschappelijk belang die het volgende willen doen:

- Inzet van en toegang tot netwerken met een hoge capaciteit, incl. 5G.
- Het verstrekken van hoge kwaliteit gratis WiFi.
- 5G-dekking van alle belangrijke transportwegen.
- Inzet van nieuwe of upgrade van bestaande backbone-netwerken.
- Het implementeren van digitale verbondenheid voor vereisten van de infrastructuur die te maken hebben met grensoverschrijdende projecten op het gebied van transport/energie.

In het eerste '[oriëntatiedocument](#)' is per onderwerp meer informatie te vinden, bijvoorbeeld over bedrijven die mogelijk voor projecten in aanmerking zouden kunnen komen ('Potential beneficiaries/eligible entities').

Mkb

In het oriëntatiedocument wordt gesteld dat er speciale aandacht nodig is voor het mkb, omdat het mkb vooral moeite heeft de nieuwste digitale mogelijkheden volledig te benutten.

Aanvraag

Naar verwachting zal de Commissie begin 2021 de eerste werkprogramma's aannemen. Daarin zal uiteen worden gezet wat het tijdpad zal zijn voor de 'calls for proposals' voor 2021-2023, welke onderwerpen eronder zullen vallen en hoe het kader voor dit programma er verder voor de hele begrotingsperiode uit zal zien.

DIGITAL EUROPE

Doelstelling

Dit programma richt zich op de digitale transformatie van de EU en bijdragen aan de implementatie van de Digital Single Market-strategie.

Uitvoering

Europese Commissie

Budget

€ 7,5 miljard

Opbouw

Digital Europe zal projecten in 5 verschillende kerngebieden financieren, waarbij de eerste drie grootste gedeelte van het budget zullen krijgen:

- Supercomputing (€ 2,2 miljard)
- Artificiële intelligentie (€ 2,1 miljard)
- Cyberbeveiliging (€ 1,7 miljard)
- Geavanceerde digitale vaardigheden (€ 580 miljoen)
- Het promoten van het brede gebruik van digitale technologieën in de hele economie en samenleving (€ 1,1 miljard)

Onder het laatste kerngebied valt het netwerk van Digital Innovation Hubs die worden opgezet. Dit zijn regionale aanspreekpunten op het gebied van digitalisering. Doel is om bedrijven te ondersteunen in hun digitale transformatie. Cofinanciering met lidstaten voor deze hubs wordt gezocht.

Mogelijkheden

Er is een uitgebreid [overzicht](#) beschikbaar van activiteiten die prioriteit zullen hebben voor 2021-2022. De inzet is o.a. op vergroting gebruik van high-performance computing en data. Daarnaast ook inzet op verbeteren van digitale vaardigheden van werknemers en ICT-voorzieningen voor van bedrijven.

Mkb

De Digital SME Alliance, het grootste netwerk van kleine en middelgrote ICT bedrijven in Europe, zet in het bijzonder in op projecten voor het mkb binnen dit programma. De alliantie doet mee aan projecten en stelt ze ook voor.

De Digital Innovation Hubs moeten ook helpen bij het verbeteren van de toegang van het mkb tot digitale technologieën.

Aanvraag

De Digital Innovation Hubs zullen ondersteunend zijn in de toegang tot financiering. Deze diensten zullen zij zonder winst oogmerk uitvoeren.

De RVO bereidt voor hoe zij Nederlandse aanvragen kan ondersteunen. Er liep tot eind september 2020 een uitvraag van RVO en het ministerie van EZK voor Nederlandse voorstellen voor Digital Innovation Hubs.

SINGLE MARKET PROGRAMME

Doelstelling

Dit nieuwe programma zet in op het versterken en beschermen van de positie van zowel consumenten als bedrijven, en het mkb in het bijzonder. De activiteiten die het programma zal financieren, vielen tot nu toe onder 6 verschillende programma's. COSME, het specifieke EU-programma voor het verbeteren van het concurrentievermogen van het mkb, zal ook opgaan in het Single Market Programme.

Uitvoering

Europese Commissie

Budget

€ 4,2 miljard

Opbouw

Het programma heeft als voornaamste doelstellingen:

- De interne markt beter te doen functioneren
- EU-ondernemingen, ook het midden- en kleinbedrijf, competitiever te maken
- Hoogwaardige Europese normen tot stand te brengen
- Consumenten beter te beschermen
- De gezondheid van mens, dier en plant en het dierenwelzijn te verbeteren
- Tijdige en betrouwbare statistische gegevens van hoge kwaliteit te bevorderen

Mogelijkheden

Met name projecten die bijdragen aan de doelstellingen op het gebied van de interne markt en het mkb bieden kansen voor het bedrijfsleven.

Mkb

€ 1 miljard is geoormerkt voor het mkb. Deze steun zal met name in de vorm van niet-financiële instrumenten onderdeel uit gaan maken van het programma, onder andere door middel van:

- Financieren van Enterprise Europe Network
- Mentorprogramma voor toekomstige ondernemers
- Acties om industriële transformaties te ondersteunen

Aanvraag

Aangezien het gaat om verscheidende subprogramma's voor de doelstellingen, verschillen de procedures voor de aanvraag. Die procedures worden vastgelegd in werkprogramma's.

1.2 Cohesie, Veerkracht en Waarden

EUROPEES FONDS VOOR REGIONALE ONTWIKKELING

Doelstelling

Het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) is de financiële hefboom van de Europese Unie voor haar cohesie- en regionale ontwikkelingsbeleid. De bedoeling van het EFRO is het verminderen van de economische, sociale en territoriale verschillen tussen de lidstaten van de Unie.

Uitvoering

Via de lidstaten. Er is altijd cofinanciering nodig van nationale of decentrale overheden en private partijen.

Budget

Ca. € 200 miljard

Opbouw

De Nederlandse overheid kiest de prioriteiten, die op regionaal niveau in operationele programma's worden vertaald. Thematische inzet is op innovatie (ook niet-technisch).

Mogelijkheden

Via de regionale uitvoeringsorganisaties zijn er voor het bedrijfsleven kansen om, met gebruik van cofinanciering, te profiteren van deze EU-gelden.

Mkb

Speciale aandacht in de operationele programma's gaat uit naar het versterken en ondersteunen van het mkb. Hoe dit gebeurt verschilt per regio.

Aanvraag

Regionale uitvoeringsorganisaties bieden programma's aan met de prioriteiten hoe het geld in de regio wordt uitgegeven. Ondernemers kunnen via de teams aanspraak maken op kapitaal en/of business development diensten.

REACT-EU

Doelstelling

REACT-EU is een initiatief dat moet bijdragen aan een groen, digitaal en veerkrachtig herstel van de economie.

Uitvoering

Budget wordt verdeeld over de lidstaten aan de hand van hun welvaart en de effecten van de crisis.

Budget

€ 47,5 miljard

Opbouw

Om de gelden snel ten goede te laten komen van de economie, wordt REACT-EU omgezet in een top-up voor bestaande cohesiefondsen, EFRO en ESF. Dit met een nieuwe prioriteit: crisisherstel voor getroffen sectoren en/of investering ter vergroening en digitalisering van de economie.

Mogelijkheden

Mogelijkheden bedrijfsleven, zie boven. De intentie om getroffen sectoren te ondersteunen biedt mogelijk kansen voor bedrijven die anders niet onder de EFRO zouden vallen.

Mkb

Zie EFRO.

Aanvraag

Zie EFRO.

EUROPEAN SOCIAL FUND**Doelstelling**

Het ESF+ is het belangrijkste Europese instrument om werkgelegenheid te ondersteunen, mensen aan beter werk te helpen en te zorgen voor eerlijkere arbeidskansen voor alle EU-burgers.

Uitvoering

De lidstaten voeren het programma uit, maar maken wel afspraken met de Europese Commissie over het bedrag dat uitgegeven kan worden en hoe dit besteed wordt. In Nederland gaat het departement 'Uitvoering Van Beleid' over de uitvoering, wat onderdeel uitmaakt van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Budget

Het totaalbudget voor de ESF+ is € 87,9 miljard (in 2018 prijzen) voor alle 27 lidstaten. Ter indicatie wat het budget voor Nederland is: in de periode 2014-2020 was er voor Nederland € 507 miljoen beschikbaar.

Opbouw

De Nederlandse overheid legt voor iedere periode in een 'Operationeel Programma' vast hoe het fonds besteed zal worden. Dit programma is voor de komende periode nog niet bekend. Wel zijn er al enkele uitgangspunten gepubliceerd. De focus zal in 2021-2027 liggen op het ondersteunen van mensen met een kwetsbare arbeidsmarktpositie. Dit kan gaan om zowel werkzoekenden als werkenden in de 35 arbeidsmarktregio's in Nederland. Hiermee wordt voortgeborduurd op de bestaande ESF-structuur in die regio's, maar ook op de bredere samenwerkingsstructuren die momenteel worden gestimuleerd in diezelfde arbeidsmarktregio's.

Mogelijkheden

Dit fonds is met name belangrijk voor het bedrijfsleven vanwege de ondersteuning van omscholing en ontwikkeling van vaardigheden. Nederland wil dat werknemers

duurzaam aan het werk blijven, ook als de arbeidsmarkt verandert door bijvoorbeeld digitalisering en robotisering. Initiatieven als Matchen op werk, Perspectief op Werk, Leven Lang Ontwikkelen en de pilots praktijkleren zijn van belang. Ook een ESF-regeling als Duurzame Inzetbaarheid kan voor bedrijven interessant zijn.

Mkb

Het is momenteel nog onduidelijk of er specifieke regelingen voor het mkb zullen zijn.

Aanvraag

Via het 'Subsidieportaal' op de website van Uitvoering Van Beleid kunt u subsidies of tegemoetkomingen aanvragen en beheren. Ook kunnen werkgevers zich aansluiten bij regionale initiatieven tot samenwerken, waarvoor gezamenlijk aanvragen kunnen worden gedaan.

1.3 Natuurlijke Hulpbronnen en Milieu

COMMON AGRICULTURAL POLICY

Doelstelling

Het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid heeft als doel om boeren te ondersteunen en zorgt voor voedselzekerheid in Europa. Boeren vormen de doelgroep, hoewel door de ontwikkeldoelstelling ook gelieerde projecten/actoren kunnen worden ondersteund.

Uitvoering

De Europese Commissie beheert het fonds, maar het wordt door een verdeelsleutel aan lidstaten toegekend. Nationale regeringen voeren het beleid uit.

Budget

€ 391 miljard

Opbouw

Gemeenschappelijk landbouwbeleid is traditioneel gezien gericht op het ondersteunen van inkomens van boeren. Hier is het grootste gedeelte van het programma dan ook op gericht. Daarnaast is er een (veel) kleiner onderdeel voor plattelandsontwikkeling.

Mogelijkheden

De inzet van het Nederlandse kabinet is om het CAP minder over inkomensondersteuning en meer over innovatie, duurzaamheid en voedselzekerheid te laten gaan. Deze meer strategische en bredere inzet van de middelen biedt (indirect) kansen voor het Nederlandse bedrijfsleven buiten de boeren zelf. Dit is echter nationaal beleid. Op EU-niveau is CAP met name gericht op inkomensondersteuning, wat de mogelijkheden voor bedrijfsleven in brede zin beperkt. De mogelijkheden voor het Nederlandse bedrijfsleven ligt daarmee met name in het aanspraak maken op directe betalingen.

Mkb

De verschillende onderdelen van het landbouwbeleid richten zich op de ondersteuning voor mkb-bedrijven. Hier geldt echter het bovenstaande.

Aanvraag

Via RVO kunnen landbouwbedrijven subsidies aanvragen.

JUST TRANSITION MECHANISM

Doelstelling

Dit instrument heeft als doel om in de transitie naar een klimaatneutraal EU die regio's te ondersteunen die het hardst worden geraakt. Het is een tegemoetkoming aan de Green Deal ambities en is nieuw in de EU-begroting.

Uitvoering

Europese Commissie, de lidstaten dienen plannen in.

Budget

€ 7,5 miljard uit MFK en € 10 miljard uit EU-herstelfonds (JTF)

Opbouw

Het JTM bestaat uit drie pijlers:

- Het Just Transition Fund (JTF). Lidstaten moeten voor het JTF hun plannen vastleggen in Territorial Just Transition Plans, als bijlage bij de Cohesiebeleid programma's. Ze moeten gebruik maken van prioriteiten naar aanleiding van het EU Semester. Verder moeten de gelden worden aangevuld via het regionale ontwikke-

lingsfonds (daarmee nationale cofinanciering).

- Het Just Transition Scheme als onderdeel van InvestEU. Het gaat om investeringsmogelijkheden binnen InvestEU (zie boven).
- Een publieke leenfaciliteit via de EIB: (decentrale) overheden kunnen ondersteuning voor hun investeringen in de klimaattransitie aanvragen.

NB: Het LIFE programma, Horizon Europe en Connecting Europe zijn andere manieren waarop aanspraak kan worden gemaakt op steun voor 'Just Transition' projecten.

Mogelijkheden

- Bedrijven en sectoren die hard geraakt worden door de klimaattransitie kunnen steun ontvangen uit het JTF. Overheden dienen hiervoor een plan in bij de Commissie.
- InvestEU heeft een bedrag geoordeeld voor het Just Transition Scheme. Bedrijven kunnen aanspraak maken op deze gelden. Zie voor verdere informatie hierboven.
- Van de leenfaciliteit kan alleen via de overheden gebruik worden gemaakt. Hier geldt dat er mogelijk indirect profijt is voor het bedrijfsleven. Dit hangt echter af van overheidsplannen.

Mkb

De Commissie heeft voor ogen dat het geld deels ten goede komt aan het mkb en leidt tot nieuwe (kleine) bedrijvigheid. Hiervoor zijn echter geen specifieke instrumenten of harde eisen voor.

Aanvraag

Bedrijven kunnen aanspraak maken op het geld in dit mechanisme via het InvestEU fonds. Zie boven voor meer informatie over de aanvraag.

PROGRAMME FOR ENVIRONMENT AND CLIMATE ACTION (LIFE)

Doelstelling

Programma gericht op klimaat en milieu doelstellingen. Het overbrugt de cohesie en regionale fondsen en de innovatiefondsen, en heeft een lokale/small scale insteek.

Uitvoering

Europese Commissie (DG ENV)

Budget

€ 4,8 miljard

Opbouw

In het 2021-2027 voorstel zijn er vier subprogramma's:

- natuur en biodiversiteit
- circulaire economie en kwaliteit van leven: met name ondersteuning van technieken en oplossingen zoals afvalbeheer.
- klimaatverandering en adaptatie
- transitie schone energie, met name energie-efficiëntie en kleine schaal hernieuwbare energiebronnen

Mogelijkheden

"Close-to-the-market" projecten, specifiek gericht op hoge TRL-innovaties, zijn deel van de calls in het huidige programma.

Mkb

Programma besteedt specifieke aandacht aan lokale oplossingen en deelname van kleinere organisaties en bedrijven. Voor start-ups is in het huidige LIFE programma al een onderdeel geïntroduceerd.

Aanvraag

Per subprogramma worden calls gedaan voor projecten. Dit gebeurt elke april. Nationaal contactpunt van de RVO ondersteunt in de aanvragen, zie hieronder voor de contactgegevens.

1.4 Veerkracht, Veiligheid en Defensie

EU4HEALTH PROGRAMMA

Doelstelling

Gezondheidsprogramma op EU-niveau, met drie doelstellingen: bescherming EU burgers tegen gezondheidsbedreigingen, ondersteunen innovatie en beschikbaar stellen medicijnen en apparatuur, en versterken gezondheidssystemen.

Uitvoering

Programma zal op verschillende manieren worden geïmplementeerd. Deels door

de lidstaten, daarnaast via EU agentschappen, waaronder de European Centre for Disease Prevention and Control, European Medicines Agency. Tot slot worden ook internationale netwerken, zoals het Europese ERN, gesubsidieerd.

Budget

€ 5,1 miljard

Opbouw

Verschillende acties zullen worden ondersteund, waaronder:

- Ondersteunen gezondheidspromotie en preventie
- Acties ter verbetering van de bescherming van de EU tegen 'serieuze grensoverschrijdende bedreigingen'
- Vergroten van gebruik digitale instrumenten en diensten, waaronder de Europese Health Data Space
- Versterken European Reference Networks
- Ondersteunen wereldwijde acties, met name de WHO.

Mogelijkheden

Project calls onder de jaarlijkse werkprogramma's bieden de mogelijkheid tot deelname van bedrijven. Het werkprogramma voor komend jaar is momenteel nog niet bekend.

Mkb

Het mkb wordt niet specifiek genoemd.

Aanvraag

Nog niet genoeg specifieke informatie over beschikbaar.

EUROPEAN DEFENCE FUND

Doelstelling

Versterken van samenwerking tussen lidstaten, bedrijven, academische instellingen en NGOs. Doel is het versterken van de concurrentiekracht en strategische autonomie van de EU op het gebied van defensie, en het versterken van collaboratieve onderzoeksprojecten in de defensiesector. Door deze inzet krijgen lidstaten een sterke kostenbesparing, namelijk door gezamenlijkheid van investeringen en aanbestedingen.

Uitvoering

Europese Commissie, in samenwerking met de lidstaten.

Budget

Ca. € 8 miljard

Opbouw

Voor co-financiering van gezamenlijke industriële projecten op het gebied van defensie: minstens drie deelnemers van minstens drie lidstaten. Het programma investeert in twee fases:

- Preparatory action on defence research (PADR): investeringen in onderzoeksprojecten met EU gelden
- European defence industrial development programme (EDIDP): productontwikkeling, in co-financiering met lidstaten

Inzet is dat lidstaten vervolgens de producten aanschaffen.

Deze twee fases worden uitgewerkt in werkprogramma's, waar vervolgens calls for proposals uit volgen.

Mogelijkheden

Mogelijkheid tot aanspraak op onderzoeksbudget en productontwikkelingsbudget. Vanwege vraaggestuurde investeringen (lidstaten moeten het willen aanschaffen) een aantrekkelijk aanbod.

Mkb

Deelname van het mkb wordt gestimuleerd, onder andere door hogere financieringspercentages te bieden, en collaboratieve projecten met mkb-bedrijven de voorkeur te geven.

Aanvraag

RVO en stichting Nederlandse Industrie voor Defensie en Veiligheid (NIDV) ondersteunen gezamenlijk in de aanvragen.

2 EU-herstelfonds: Faciliteit voor herstel en veerkracht

Doelstelling

De faciliteit moet financiële steun bieden om de publieke investeringen en hervormingen in de nasleep van de COVID-19-crisis op te voeren, om zo de Europese economie weer op gang te krijgen.

Uitvoering

De lidstaten zelf, voor Nederland ligt de coördinatie bij het Ministerie van Economische Zaken.

Budget

Ongeveer € 672 miljard in subsidies en leningen. Nederland ontvangt tussen 2021-2026 ongeveer € 5,6 miljard aan subsidies.

Opbouw

Er gelden drie overkoepelende voorwaarden voor toegang tot de faciliteit:

1. De hervormingen en investeringen moeten de landenspecifieke aanbevelingen uit het Europees Semester adresseren;
2. Ten minste 37 procent van de investeringen wordt gericht op klimaat en ten minste 20 procent op digitalisering;
3. Investerings moet bijdragen aan groei potentieel, werkgelegenheid scheppen en bijdragen aan de economische en sociale weerbaarheid van lidstaten.

Mogelijkheden

- Concreet heeft de Europese Commissie zeven prioritaire terreinen geïdentificeerd die op korte termijn een economische impuls kunnen geven en waar grote investeringen nodig zijn. Deze 'vlaggenscheppen' moeten terugkomen in de nationale herstelplannen.
- Tegelijk met het nationaal herstelplan werkt NL aan het groeifonds en InvestNL. Tussen deze initiatieven moet synergie bereikt worden.
- Investerings met EU-gelden moeten worden aanbesteed en kunnen niet direct gegeven worden aan nationale bedrijven. In de wetstekst die hierover gepubliceerd wordt zal de Commissie proberen te waarborgen dat het aanbesteden goed verloopt. Terugvordering van middelen wordt daarin mogelijk gemaakt.

Mkb

Met name grote mkb'ers moeten goed opletten wat er aan investeringsmogelijkheden vrijkomt in andere lidstaten.

Aanvraag

Lidstaten moeten een herstelplan met hervormingen en investeringen opstellen om aanspraak te maken op de middelen, dat vervolgens beoordeeld wordt door de Europese Commissie. In Nederland besluit een volgend kabinet over het herstelplan, dat waarschijnlijk voor 30 april 2022 wordt ingediend.

3 Overige mogelijkheden voor financiering

INNOVATION FUND

Doelstelling

Europees subsidieprogramma, gericht op innovatieve, CO₂-reducerende projecten voor bedrijven uit energie-intensieve industrie en/of gericht op energie opwekking/opslag.

Uitvoering

Het fonds is opgericht door de Europese Commissie, DG Clima. Beoordeling en verstrekking agentschap: INEA (Innovation and Networks Executive Agency). De lidstaten hebben alleen een rol in advisering over de vormgeving van het fonds, niet in de uitvoering daarvan.

Budget

€ 10 miljard (raming). Budget voor 2020: 1 miljard. Het budget van het fonds komt vanuit de opbrengsten van het Europese Emissions Trading System (EU ETS).

Opbouw

Het programma loopt naar verwachting van 2020 tot en met 2030. Het focust op de volgende soorten projecten:

- Rondes met grote projecten, d.w.z. met CAPEX groter dan 7,5 miljoen.
- Rondes met kleine projecten, CAPEX groter dan 2,5 miljoen tot maximaal 7.5 miljoen.
- Technologieën, thema's:
  - Koolstofarme technologieën en processen in de energie-intensieve industrie
  - Producten die koolstof-intensieve producten vervangen
  - CCU
  - CCS
  - Duurzame energieopwekking en energieopslag
- TRL (Technology Readiness Level) 7 - 9.
- Grote projecten uiterlijk binnen 4 jaar na toekenning van start waarna de looptijd max. 10 jaar is, voor kleine projecten vermoedelijk korter.
- Projecten komen voor subsidie in aanmerking direct na indienen, maar mogen voorafgaande nog niet gestart zijn.

Mogelijkheden

Doelgroep: bedrijven in Annex I van ETS-directive.

Projecten kunnen worden ingediend door bedrijven, alleen maar ook in consortiumverband en ook multinationala (zelfs van buiten de EU). Uitvoering en reductie van CO₂-emissie moet echter op EU-grondgebied zijn.

Mkb

De grote projecten kunnen gelet op beoogde schaalgrootte aanzienlijk bijdragen aan de Nederlandse klimaatdoelstellingen. Zij zijn in de regel veel te groot voor het mkb. Het mkb zal in de praktijk zijn aangewezen op de kleine projecten, maar die mogelijkheid moet wel passen in hun ontwikkeltraject en vooral op te halen investering/financiering. Bovendien zijn de beschikbare middelen in het IF beperkt. De inschatting is dat daarom dat het belang voor het mkb is beperkt tot slechts een enkele Nederlandse onderneming.

Aanvraag

Financieringsaanvragen vinden plaats via de website van de Europese Commissie. In het Innovation Fund geldt een aanvraagprocedure in twee stappen, met een eerste open ronde met verkorte aanvragen, en na selectie door INEA een uitnodiging voor het indienen van een volledige aanvraag in fase 2. Kleine projecten worden in één stap beoordeeld. Ondernemingen kunnen voor advies terecht bij RVO. De meeste grote ETS-plichtige bedrijven in Nederland hebben een vast aanspreekpunt bij RVO. Gesprekken over een IF-aanvraag zullen in de regel via dat vaste aanspreekpunt verlopen.

EIB GROEP

Doelstelling

EIB Groep biedt financiering aan publieke en private sector gebaseerd op door EU-lidstaten gedeelde prioriteiten.

Uitvoering

Aandeelhouders van de EIB Groep zijn de 27 lidstaten. Verder wordt er samengewerkt met de EU instituties. De EIB is de bank van de EU. De EIF valt onder de 'groep', maar is een fonds speciaal gericht op de prioriteit mkb. Die wordt hieronder behandeld.

Budget

Niet van toepassing.

Opbouw

De EIB heeft een aantal prioriteiten: klimaat, milieu, innovatie en skills, infrastructuur, cohesie en ontwikkelingssamenwerking. Groene financiering is recent een zeer belangrijke prioriteit geworden van de EIB.

De European Investment Bank Group investeert, leent en biedt garanties op prioriteitsgebieden. Het meest in het oog springt de uitvoering van de verschillende instrumenten die zijn samengebracht onder het InvestEU-fonds.

Activiteiten zijn niet beperkt tot binnen de EU. De EIB investeert in projecten over de hele wereld, maar wel gebaseerd op de prioriteiten hierboven.

Mogelijkheden

De activiteiten van de EIB zijn deels gericht op bedrijven, dit gaat zowel om leningen, garanties als (venture) capital. Het gaat voor een (groot) gedeelte om instrumenten die via het InvestEU-fonds beschikbaar zijn voor bedrijven.

Mkb

Als antwoord op de COVID-19 crisis is het Pan European Guarantee Fund opgericht. 65 procent van het European Guarantee Fund budget is bestemd voor het mkb (minder dan 250 werknemers). Dit wordt samen met de EIF (zie onder) uitgevoerd.

Aanvraag

De aanvragen verlopen via Nederlandse intermediairs van de EIB, zie onder punt 4 voor een overzicht hiervan.

EIF

Doelstelling

Ondersteunen van het Europese mkb.

Uitvoering

De EIF biedt risicofinanciering voor het mkb en is deel van de EIB groep.

Budget

Niet van toepassing.

Opbouw

EIF zet in om middelen in mkb te investeren. Hierbij maken ze gebruik van eigen gelden, EU-geld, geld van lidstaten, en bijdragen van derden.

Dit betekent dat het veelal niet om 'nieuw' geld gaat, maar om financiering die in met name InvestEU is aangekondigd.

Twee instrumenten:

1. Venturecapitalinstrument: investeringen in fondsen die vervolgens mkb ondersteunen.
2. Garantieinstrument: EIF staat garant voor financiële instellingen die krediet geven.

Mogelijkheden

Financiering is specifiek gericht op bedrijfsleven.

Mkb

Het Nederlandse mkb, traditioneel en innovatief, kan aanspraak maken op gelden van de EIF via financiële intermediairs. Voor het innovatieve mkb lanceerden Invest-NL en EIF in oktober 2020 het Dutch Future Fund (DFF), gericht op investeringen in durf- en groeikapitaalfondsen, om nieuw risicokapitaal beschikbaar te maken. Met een initiële inleg van € 300 miljoen (beiden € 150) wordt door 'crowding-in' van financiers verwacht dat het fonds in totaal tot € 1,5 miljard aan mkb-investeringen zal mobiliseren. In december 2020 werd duidelijk dat Invest-NL en het EIF onder de 'InnovFin-garantiefaciliteit voor het mkb' een overeenkomst hebben getekend om € 66 miljoen aan mkb-kredieten mogelijk te maken.

Aanvraag

Via financiële intermediairs worden voorwaarden gesteld aan de beschikbare financiering. In Nederland voor leningen bij Rabobank, Robeco, AEGON, Triodos, Qredits en ABN AMRO. De EIF beschikt over een zeer uitgebreide lijst, hier beschikbaar voor verstrekkers van equity en venture capital.

IPCEI

Doelstelling

Met IPCEI-projecten, Important Projects Common European Interest, stimuleert de EU de lidstaten om middelen te bundelen in grote geïntegreerde projecten die bijdragen aan de concurrentiekracht van de Unie.

Uitvoering

IPCEI is geen programma voor financiering vanuit Europa. Het zijn projecten die lidstaten ruimere steun mogen geven dan volgens de gangbare staatssteunregels.

Budget

Niet van toepassing.

Opbouw

Belangrijke projecten van gemeenschappelijk Europees belang kunnen relevant zijn voor alle beleidslijnen en -initiatieven die gemeenschappelijke Europese doelstellingen vervullen, met name wat betreft de Europa 2020-doelstellingen, de vlaggenschipinitiatieven van de Unie en cruciale sectoren voor economische groei, zoals Key Enabling Technologies (KETs).

Mogelijkheden

IPCEI-projecten moeten concreet, duidelijk en aanwijsbaar bijdragen aan één of meer Uniedoelstellingen en moeten een aanzienlijk effect hebben op het concurrentievermogen van de Unie, op duurzame groei, op het aangaan van maatschappelijke uitdagingen of waardecreatie in de hele Unie. Aandacht voor overeenstemming met de doelstellingen van de EU voor energie en klimaat zijn hierbij belangrijk.

Zo heeft RVO recentelijk een interessepeiling gehouden voor IPCEI Waterstof. Het is nog niet volledig duidelijk met welke vervolgstappen het Europese IPCEI-waterstofproject tot stand komt. Er komen mogelijk matchmakingsbijeenkomsten. Daarvoor wordt dan een selectie van Nederlandse projecten uitgenodigd, op basis van een aantal criteria.

Mkb

Geen specifieke regelingen voor.

Aanvraag

RVO houdt doorgaans interessepeilingen voor projecten die zouden kunnen worden aangevraagd als IPCEI.

4 Relevante contactpunten

ENTERPRISE EUROPE NETWORK

Twee contactpersonen:

- Mohini.Keunen@rvo.nl
- Nils.Haarman@rvno.nl

Zie <https://een.ec.europa.eu/>

FINANCIËLE INTERMEDIARS EIB GROEP

Vaak zitten financiële intermediairs tussen de ondernemers en de EIB Groep. Een handig en uitgebreid overzicht met de verschillende financiële intermediairs in Nederland vindt u [hier](#).

INNOVATION FUND ETS

InnovationFund@rvo.nl

<https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/innovation-fund>

INVESTNL

InvestNL heeft als een van haar doelstellingen om EU gelden aan te trekken, zoals grote projecten die het InvestEU-fonds ondersteunt. Op de website is een [Quickscan](#) beschikbaar, die snel duidelijk maakt of een bedrijf in aanmerking komt voor financiering.

LIFE

- Astrid.hamer@rvo.nl – natuur en biodiversiteit/circulaire economie, klimaatadaptatie
- Ko.Melis@rvo.nl – natuur en biodiversiteit
- John.heynen@rvo.nl – milieutechnologie/grondstofefficiency/circulaire economie, klimaatmitigatie
- Teun.bolder@rvo.nl – milieutechnologie/grondstof efficiency/circulaire economie, klimaatmitigatie, klimaatadaptatie, clean energy transition (m.i.v. 2021)

NATIONALE PROJECTEN VOOR HET HERSTELFONDS: NEDERLANDSE OVERHEID

De aanvragen voor het EU-herstelfonds zullen via de lidstaten zelf verlopen. De coördinatie zal vooral verlopen via het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat. In een eerdere notitie over het herstelfonds gaven we u een overzicht van relevante stakeholders bij de ministeries. Wij raden u aan contact op te nemen met de voor u relevante ministeries voor projecten of voorstellen daarvoor.

TEAM IRIS, RVO (OVERHEIDSONDERSTEUNING BIJ AANVRAGEN EU SUBSIDIES ONDERZOEK EN INNOVATIE)

- Team IRIS biedt ondersteuning door middel van organiseren van voorlichtingsdagen, trainingen en advisering. Hoewel de nadruk ligt op Horizon 2020/Horizon Europe instrumenten, worden ook aanverwante co-financieringsinstrumenten ondersteund.
- Voor het mkb bieden Horizon 2020 en Horizon Europe de beste kansen als een mkb-onderneming als projectpartner kan aansluiten bij een project.

COLOFON

www.vno-ncw.nl

www.mkb.nl

Cover: Europese Unie

Januari 2021

Disclaimer

Aan de inhoud van dit document is de grootst mogelijke zorg besteed. Mocht desondanks de informatie onvolledig en of onjuist zijn, dan kunnen wij daarvoor geen aansprakelijkheid aanvaarden. VNO-NCW en MKB-Nederland aanvaarden geen aansprakelijkheid voor informatie die op websites staat waarnaar wij verwijzen.